Disputatio Politica,

De

LEGIBUS NON-SCRIPTIS,

Quam

DEO BENE PROPITIO,

Permissu & consensu Amplissimi Senatus Philosophici in illustri ad Salam Athenæo

SUB PRÆSIDIO

VIRI

Excellentissimi & PræClarissimi

DN. M. JOH-CHRISTFRIDI SAGITTARI, Poëseos & Historiarum Professoris Publici Famigeratissimi, Præceptoris & Promotoris plurimùm venerandi,

Publicæ Eruditorum ventilationi submittit

DAVID König PENICENSIS.

In Auditorio Philosophico.

D. Februari Hor. matut. VIII.

JENÆ

Excudebat CHRISTIANUS LAURENTIUS KEMPFFIUS.

ANNO M. DC. L.

PROLOQVIUM.

AUtor librr. Rhetoricor. l. I. c. IV. legibus primas & secundas tribuit, scribens: *ἐν τοῖς νόμοις ἐστὶν ἡ σωτηρία τῆς πόλεως*, i.e. *in legibus salus civitatis est sita*. Spartana Resp. ex omnibus aliis præbeat exemplum. Nam quod ea libera floruit, nullisque obnoxia tyrannis inconcussa stetit per aliquot seculorũ decursus, *Thucydides* fuisse caussam dicit, quod *εὐνομήθη, fuerit optimis legibus administrata*, iis nimirum quas Lycurgus præscripserat, testibus *Herodoto* l. I. *Tacito* l. III. *Anal. Justino* l. III. intellexisse verò laudatum Scriptorem per *νόμους* leges in genere, sive scripto fuerint comprehensæ, sive non; vel ex eo patet, quod multæ Gentes, ex. gr. Germanicæ, non tantum litterarum secreta, verùm etiam earum usum ignorârint, adeoque per multa secula leges scriptas non habuerint: quas tamen prorsus destitutas fuisse legibus, asserere nemo facile potest; cùm sine iis nulla societas, ne latronum quidem aut piratarum, coire aut subsistere possit. Habuisse autem Majores nostros qui jura per pagos & vicos redderent, ac controversias minuerent, ex nobilitate electos, additis ex plebe comitibus in consilium & autoritatem, *Cæsar l. VI. de B. G. & Tacitus l. de moribus Germanorum* locupletes sunt testes. Hinc idem Historicus Germanos cum populis aliis, qui legum scriptarum laborarent copiâ, pro more comparans; elogio insigni eos ornat, scri-

bene: *plus apud eos valent boni mores, quam alibi bonæ leges.* Quapropter cùm sua habuerint judicia per pagos & vicos, fuerintq́; vel apud hostes, morum sanctimoniâ celebres, leges adfuisse oportet optimas, quæ licet non chartæ, menti tamen fuerint inscriptæ. Sicut verò legibus scriptis sua non deneganda est laus & autoritas: ita *Isocrates in Areopagitico* rectè monet: sic vertente Wolffio: *Decere prudentes magistratus non porticus implere legibus, sed efficere, ut cives animis insitum habeant justitiæ studium. Non enim senatus consulta, aut plebis scita, sed præclara instituta felicem efficere civitatem.* Græca sunt ἐμφατικώτερα, quæ interpres minus expressisse videtur: *δεῖ δὲ τοὺς εὖ πολιτευομένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ᾽ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον. οὐ γὰρ τοῖς ψηφίσμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἤθεσι καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις.*

Ex quibus conjicere est in proclivi, operã omnem Philosophiæ Moralis studiosum non perditurum, qui de LEGIBUS NON SCRIPTIS quædam in medium protulerit. Quod dum facere laboramus, Tuum est, benevole Lector, faventia benigniori nostros prosequi conatus, quam & Tuis conatibus pollicemur, & præstabimus.

I. De *legibus non-scriptis* acturi scire debemus: leges dici *scriptas* & *non scriptas* modo non uno. Primo enim lex *scripta* dicitur, quæ litterarum consignatur monumentis; *non scripta*, quæ litteris non mandatur. Quo quidem sensu Athenienses *scriptis*; Lacedæmonii *non-scriptis* leguntur usi. Nam *Solon statuit, ut in ligneis tabulis leges describerentur*; Lycurgus verò *in scriptis nullas tulit leges*, ut *Plutarchus* in horum legislatorum vitis recenset.

II. Deinde, scripta dicitur, quæ *expressè à summa*

mo potestate fuit sancita, sive fuerit factum scripto, sive ita, in memoriæ potius hominum mandaretur, quàm literis, postquam fuit promulgata. Quo in significatu *leges* quoque *scriptas* Lacedæmonii non minus habuerunt, quàm Athenienses; Germani non minus, quam Romani. Consvetudines verò *leges* sunt *non scripta*, quia expresse non fuerunt conditæ.

III. Porro *lex scripta* eadem est quæ *positiva humana* & opponitur legi naturali. Sicut videre est in illo Ciceronis: *Est non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, sed hausimus.* Atque ita *lex non-scripta* sæpè nihil aliud notat, quàm *legem Naturæ*. Apertè satis Xenophon l. de dictis & factis Socratis: *Nosti etiam, ô Hippia,* leges *quasdam esse* non scriptas? *nempe eas dicis*, inquit, *quæ apud omnes Gentes peræquè observantur. Potesne igitur*, inquit, *dicere, illas ab hominibus latas esse? Quomodo*, inquit; *qui neq. unum in locum omnes convenire, neq. sermone uno uti possint? à quibus ergò leges istas latas arbitraris? Equidem à Diis arbitror eas datas hominibus fuisse. Etenim apud omnes Gentes prima illa posita lex est, ut Deum veneremur. Præterea lex ubiq. est, ut honorem parentibus deferamus.* Hæc *ille*. Et Plato apud Laërtium l. III. *Alia est lex non-scripta, & à natura & usu proficiscitur; quale est:* non prodire nudum in forum; *nec muliebri veste uti.*

IV. Quo respexisse videntur Historici, quando priscos, veteresq; vetustos, *sine legibus* vixisse scribunt, innuentes eos legem naturæ pro lege habuisse. Audiamus scriptorem & ab eloquentia & prudentia Politica instructum *Tacitum* l. III. Annal. *Vetustissimi*, inquientem; *mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoq. sine pœna aut coercitionibus agebant: neq. præmiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur: & ubi nihil*

hil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui æqualitas, & pro modestia ac pudore ambitio & vis incedebat, provenere dominationes & leges. Et Justinus l. II. de Scythis: *Justicia gentis ingeniis culta, non legibus.* Cui conformia scribit Nicephorus Gregoras Byzantynæ histor. l. I. de eadem gente. *Apud illam autem, cum ea res non sint, è quibus lites & contentiones oriuntur, mutuaq; insidiæ & cædes suscipiuntur, neq; judiciis, neq; curiis, neq;* Legum recitationibus *est opus. ac ne eloquentia quidem verborumq; argutia ac perplexæ inventiones locum habent: sed* innata quædam justitia illos regit, *& haud invidenda libertas. Quibus de causis & Homerus eos mortalium justissimos appellavit.*

V. Cæterùm, in hac dissertatione *legum non-scriptarum* vocibus potissimum utemur in significatu secundo, prout iisdem notatur, idem quod aliàs vocabulo *consvetudinis* solet notari.

VI. Sicut autem leges ratione causæ efficientis dividuntur in *divinas* & *humanas*, ita eædem *ratione modi ferendi* dividuntur in *scriptas* & *non scriptas*. Quæ divisio, quantum ad membrum posterius, est *Platonis*, teste Laertio; *Aristotelis* l. VI. Polit. c. V. scribentis: legislator ponat νόμους ἀγράφους καὶ γεγραμμένους, i. e. *leges non scriptas & scriptas.* Et Autoris ll. Rhetoricorum l. I. c. XIII. *Dico autem,* inquientis, *legem partim propriam, partim communem. Propriam quidem singulis definitam inter ipsos, eamq; aut non-scriptam, aut scriptam.* Quin eandem, præeuntibus Philosophis Græcis, sacratissimus Imperator Justinianus in Instit. *de jure natural. gentium & civili* non improbavit. Quæ verò *Lilius Gyraldus* monuerit *Dialogismo XXVIII*, apud eundem legantur.

VII. Est autem *lex non-scripta*, sive *consvetudo*, jus

jus quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobârit, ut describit *Cicero l. II. de Invent. c. V.* A quâ vel nihil vel parum discrepat illa Alphonsi: *Consuetudo est jus non scriptum, quod ex longo & continuo usu ortum*; ut verba citat *Vasqu.* in 1. 2. Thom. q. XCVII. *art.* III. *disp.* CXXXVII. n. 1. aut communis JCtorum: *consuetudo est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur.* Ciceronis tamen descriptio respicere videtur ad Remp. popularem, in qua; *omnium voluntate*, consuetudo comprobatur.

VIII. Talis lex non-scripta Græcis dicitur *νόμος ἄγραφος*, ut patet ex th. VI. *νόμος πάτριος*, *lex patria*, Aristot. II. Polit. c. VIII. *ἔθος consvetudo*, Latinis, mores; majorum instituta.

IX Potest porro triplex constitui consvetudinis genus. *Primum* est circa rem quandam peculiarem, sive sit circa locum, sive circa personas: *alterum*, circa utrumq; simul: *tertium* est circa facta hominum. De tertio potissimum noster erit sermo.

X. *Thomas 1. 2. q. XCVII. art. 3.* tria adscribit consvetudini: *quod vim habeat legis*; *legem aboleat*; *& legem interpretetur.* De singulis ordine. Quod antequam fiat, declarandum est, per quodnam lex non-scripta sive cõsvetudo habeat, quod dicatur consvetudo, adeoque vim legis habeat. Non sanè inde habet, quod lex aliqua negligatur, adeoq; actus multi, à quâdam lege deviantes, per multam annorum seriem possint allegari: sed quod à Majestate, seu, pro Reip. forma, ab habente, aut habentibus jus legum condendarum, explicandarum, & removendarũ, tacitè fuerit consensum in illos actus, legibus expressis contrarios. Sicut enim lex unicè suum esse habet à Majestate, nec vim suam

ſuam & autoritatem tùm demum accipit, ſi à ſubditis recipiatur; ſi bona ſit, & quæ forſan aliàs à quibuſdam requiruntur: ita & conſvetudo, quod legis vim habeat, debet id unicè tacito Majeſtatis conſenſui & tolerantiæ, quam neceſſe eſt anteceſſiſſe ipſam actuum legi expreſſæ adverſantium notitiam. Nam qui actus Majeſtatem fallunt, etiamſi millies à ſubditis per longam annorum ſeriem præſtentur, conſvetudinem, quæ legis habeat vim, non conſtituunt.

XI. Ut verò conſvetudo vim habeat legis, quatuor dicit eſſe neceſſaria *Medina* d. 1. in *Thomam*. Primum eſt *ut id, de quo inducitur conſvetudo, ſit actus bonus, & poſſit eſſe materia legis justæ.* Nam conſvetudo, *ait*, habet vim legis. Ergo debet eſſe de ea re, de qua lex ſtatui poſſit. Quare de re illicita & indifferenti nunquam prævalet conſvetudo, ut vim legis obtineat.

XII. Sed cum Medina cum multis aliis præſupponat: *nil niſi de re justa & licita poſſe eſſe legem*, adeoq; quæ lex talis non ſit, deſinere eſſe legem: non eſt mirum, ſi ſtatuat, actus tantum bonos requiri ad conſvetudinem, ſi debeat habere vim legis. Dicendum verò potiùs eſt, ut conſuetudo legis vi polleat, non requiri, ut actus non niſi boni adſint; cùm, ſi alii non deſint, etiam actus merè mali, imò perverſiſſimi, poſſint adeſſe, ut per hos tamen non impediatur, quo minus conſvetudo vi gaudeat legis. De re verò *illicita poſſe prævalere legem* non-ſcriptam ſive conſvetudinem vel ex hiſtoria Paſſionis patet, ubi obtinuit conſvetudo, ut circa Paſchatos feſtum quidam, capitali ſupplicio dignior, dimitteretur: contra legem expreſſam divinam. De *re indifferenti* tantò minor eſt difficultas, poſſe conſvetudinem prævalere. Nam indifferens eſt ge-

ſtare

ſtare gladium, & non geſtare. At noſtri majores non niſi gladiis cincti in publico deliberabant. Sic enim *Tacitus l. de morib. German.* Nihil neq; publicæ, neq; privatæ rei, niſi armati agunt.

XIII. Hinc nec opus eſt, ut conſvetudo ſemper ſit *rationi conſona.* Quod requirebat *Domin. à Soto. l. 1. de Juſtit. & Jur. q. VII. art. 2.* Videturq; Cajetani ſententia probabilior, citante laudato Soto, ſtatuentis: conſvetudinem, quæ per actus illicitos inceperit, temporis lapſu ſuam habere autoritatem. An verò poſteri potius noſtri, ut quidem putat Domin. à Soto. quam nos ipſi, tali teneantur conſvetudine, jam NON LIQUET.

XIV. Alterum, quod requirebat Medina, eſt, ut *conſvetudo eſſet univerſalis, non paucorum.* Sed, ſi à paucis quibusdam, ex. gr. in quodam collegio, aut certo ordine, mercatorum, opificum, aliorumque, actus quidam ſæpius repetiti, non diſſentiente Majeſtate, exercerentur, quis negaret, ex talibus actibus tandem conſvetudinem poſſe oriri? non obſtante, quod eſſet *paucorum.*

XV. Tertium, ut id, quod ducitur in conſvetudinem, *judicetur ab omnibus obſervatu neceſſarium*; & non tanquam faciendum ex populi devotione, & affectu pio.

XVI. Verum neq; hoc requiſitum Medinæ omni videtur dubio carere. Quod ſi enim ex devotione populi & pio affectu quid contra legem impiam tyranni, aut impiorum imperantium, ſæpius ſuſciperetur, ex. gr. ſi populus contra legem expreſſam ſacros inſtitueret conventus, qui licet prohibiti eſſent à Majeſtate, tolerarentur tamen ab eadem, ut tacitè videretur

 retur

retur lex expressa abrogari; non sanè videmus, cur non posset id, quod ex populi devotione & pio affectu fuerat susceptum, dici consvetudo, & vim habere legis.

XVII. Quartum denique ex sententia Medinæ erat, *ut adprobatio superioris adesset expressa, vel interpretativa.* Cujus, *inquit*, evidens argumentum erit, si superior puniat transgressores consvetudinis, ac si essent legis violatores.

XVIII. In toto hoc negotio ad Majestatem, seu superiorem, vel unicè respiciendum esse non negamus. An autem ejus approbatio *expressa* requiratur, non immeritò dubitamus. Nam sicut lex, quibuscunque verbis sanciatur, abrogari potest à Majestate, sive fiat per legem expressam, quæ apertè priorem removeat; sive per consensum circa legis expressè latæ neglectum, ut legis non observatæ nullam velit esse obligationem ad pœnam: ita sufficere videtur ad constituendam consvetudinem solus Majestatis consensus, qui esse potest sine ejusdem approbatione *expressa*. Nam consvetudo esse suum accipit à patientia, & tacito quodam jussu Majestatis. Sola ergo non improbatio actuum, legi expressæ contrariorum, ad inducendam consvetudinem videtur esse sufficiens, licet Majestatis aut Superioris non adsit approbatio *expressa*. Adque hæc de primo, quando *consvetudo obtineat vim legis*.

XIX. Hisce declaratis addendum: *Num consvetudo vim legis possit habere contra legem divinam vel naturalem?* Thomas *1.2.* qu. XCVII. *art. 3.* ad primum; negat *scribens:* nulla consvetudo vim legis obtinere potest contra legem divinam vel naturalem. Dicit enim Isidorus in Synonymis: usus autoritati cedat; pravum usum lex & ratio vincat.

XIX.

XX. Quæstio, ut patet, instituta est de facto, non de jure. Quapropter, sicut lex est lex, & obligandi virtute pollet, non quod cum recta ratione consentiat, & propius absit à divinis aut naturalibus legibus; sed potius quod Majestati sic fuerit visum, legem præscriptam debere habere vim obligandi subditos: ita & consuetudo non potest propterea vim legis obtinere, quod non sit contraria legibus naturalibus; sed quod Majestas toleraverit, ut lex expressa negligeretur, sive actus illi, legi contrarii, sint legi naturali conformes, sive non.

XXI. Notanter dixi: *Si Majestas toleraverit*; aut, ut supra; *si in actus legi contrarios tacitè consenserit*. Quod si enim ex quadam Majestatis negligentiâ aut inadvertentia, contra legem actus multiplicati fuerint; aut Majestas minus fuerit potens sumere vindictam de transgressoribus: aut etiam magistratus inferiores sine consensu aut permissu supremi, in tales actus à lege deviantes, consenserint, consvetudo talis legis vim non acquirit.

XXII. Nec tamen dixerim: *omnem consvetudinem ex multis fieri actibus malis*. Potest enim lex quædam deficere, ut opus sit recurrere ad æquitatem. Quod si sæpius facias, ex actibus illis crebrioribus, quorum tamen nullus est malus, consuetudo oriri potest, si non per Majestatem impediatur, sed potius consensu illius confirmetur.

XXIII. Eadem lex non scripta, sive consvetudo, monente Thoma, *legem abolet* scriptam. Non quod transgressores sua malitiâ illam aboleant, aut abolere possint; sed quod tacito Superiorum consensu lex, quæ negligebatur, videatur aboleri. Unde si

aliqua consvetudo ita invaluisset, ut nec actus, legi priori contrarii, prohiberentur, nec prævaricatores punirentur, lex à consvetudine vinceretur, sive justè, sive injustè ea fuisset introducta.

XXIV. Quærenti, *quando consvetudo incipiat pravalere, ut legem vincat*; respondet *Medina*: sufficienter esse introductam, quando viri probi & prudentes censeant esse introductam. Nec aliam evidentiorem regulam statui posse.

XXV. Sed sic dependebit potius consvetudo, ut sit talis, à judicio virorum bonorum & prudentum; quàm à Majestatis tacito consensu; à quo tamen legem non-scriptam esse suum accipere diximus thesi XVIII.

XXVI. Quid verò fiet, si legi alicui hæc, aut alia ejusdem sensus sint adjecta: *non obstante quacunq. consvetudine in contrarium*: an & sic consvetudo legem abrogabit? *Dominicus à Soto l.1. de Justic. & Jure q. VII. artic. 2.* negat quoniam, *inquiens*, consvetudo tunc nihil operatur; eò quod nunquam indicium est talis voluntatis principis. Tametsi tàm longa potest esse in contrarium, maximè in seculo aliorum principum, ut decretum etiam illud irritans evincat.

XXVII. Huic sententiæ adversatur *Barthol. Medina* l.d. *scribens*: quibuscunq; verbis lex statuta sit, potest à principe per verba derogari: sed consvetudo adprobata à principe habet verborum vim. Ergo talis consvetudo vincit legem quibuscunq; verbis sit lata.

XXVIII. Nec tamen putandum est, *omnem consvetudinem oriri ex certis actibus, legi contrariis, qui eam aboleant*. Dari enim possunt multæ consvetudines, quæ nulli legi contrariantur, cum prorsus nulla adfuerit.

XXVIII.

XXIX. Tandem, ex sententia Thomæ *consvetudo legum est interpres.* Ad quod à *Medina* duo requiruntur. Primum est, *ut sit publica, & neminem facilè lateat.* Licet enim à multis quid observetur legibus contrarium, ut ad noticiam ejus, aut eorum, non veniat, qui legum habet curam, consvetudo talis legum non sit declaratrix. Alterum est, *ut Princeps* (aut quicunq; jus legum habet) *adprobet talem consvetudinem*, nec puniat à lege aliàs recepta recedentes; quamvis ejus neglectæ accusentur, aut aliàs notum sit Majestati, legem hanc aut illam non fuisse servatam, nec servari. Quæ adprobatio, sive tacita consensio non tantùm *Medinæ*, verùm etiam *Dominico à Soto*, aliisq;, legis est interpretatio, & quidem factis præstita potius, quàm verbis.

XXX. Hinc non est dubium, quin talis lex non-scripta, sive consvetudo, quæ & vim legis habeat, eam interpretetur, & aboleat, subditos obliget; & quidem si mala sit, & negligatur, ad pœnam; sin bona, unà etiam in conscientiâ.

XXXI. Cùm verò ex dictis possit quivis colligere: permissionem, à Majestate factam, non leve conferre momentum ad consvetudinem introducendam, providebit Majestas, aut cui legum cura commissa, ne facilè bis, aut sæpius quædam permittantur contra leges expressas. Enim verò, *verba sunt Dominici à Soto l. 1. de Just. & Jur. q. VII. art. 2.* ad id persvadendum, quod novum petitur, in caussam adducitur, quod unus actus nihil nocere potest; postea verò similitudine illius alter persvadetur, ac subinde consvetudo vires nanciscitur. Idem vult Aristoteles, quando l. V. Polit. cap. III. neglectum παρὰ τὸ μικρὸν in

rebus publicis dicit esse, inter alias, caussas mutationum in iisdem. Verba Philosophi sunt. *ἔτι διὰ τὸ παρὰ μικρὸν. λέγω δὲ παρὰ μικρὸν, ὅτι πολλάκις λανθάνει μεγάλη γινομένη μετάβασις τῶν νομίμων, ὅταν παρορῶσι τὸ μικρόν.* i. e. *insuper propter pusillum. Dico autem pusillum, quando latet paulatim succrescens Reipublicæ mutatio, quæ ad magnitudinem latenter evadit, si negligatur.* Adi si lubet ad l. d. Polit. c. IV. VII. VIII & l. VI. c. IV. Didicit hoc à suo Præceptore Platone, qui X. de LL. *neq. gubernatoribus* inquit, *neq. Imperatoribus res bene sub manum succedet, nisi minima quoq. sibi curæ habeant.* Quibus gemina tradit Livius l. VII. *quamvis parva sint hæc, tamen parva etiam hæc non contemnendo, Majores nostri maximam hanc rem suam fecere.* Et Tacitus, cum ferè inimitabili dicendi brevitate judicium conjungens Politicum. *Non sine usu fuerit introspicere illa primo adspectu levia, ex quibus magnarum sæpe rerum motus exoriuntur.*

XXXII. Dignitas rei postulat, ut, quæ diximus, exemplis illustrentur. Apud *Athenienses* spiritus gerebat regios Pisistratus, qui seipsum vulnerabat, & in publicum prodiens clamitabat, se modis indignis ab inimicis acceptum. Ariston decernebat quinquaginta armatos pro custodia; Sed multitudo imprudentior concedit Pisistrato custodes, quotqvot modò alere posset. Qua conditione non negligenter arrepta, Pisistratus arcem occupavit, & tyrannidem invasit, *referente Plutarcho in vita Solonis.*

XXXIII. Apud *Romanos* Jul. Cæsar, Augustus, Tiberius, populo persuadebant, se esse acerrimos libertatis custodes, oblectabat sese inanibus Reipubl. popularis simulacris stolida multitudo; cum interea dicti Imperatores re ipsa essent sive Reges, sive Tyranni.

ni Caussa erroris erat, quod S. P. Q. R. omnia in unum conferret; aut pateretur, ut unus *munia Senatus, magistratuum, legum in se traheret, nullo adversante*, ut loquitur de Augusto l. I. Annal. c. II. Tacitus, eximius harum artium notator; quas in Notis ad laudatum Autorem Lectori observandas monuimus.

XXXIV. Apud *Germanos* rerum Politicarum, historiarumque patriarum periti sollicitè inquisiverunt, quando Serenissimorum Electorum ceperit autoritas. Post gravissimos tandem labores subsistere coacti fuerunt in Aristotelico illo: παρὰ τὸ μικρὸν. nempe sensim tantam eligendi Imperatoris potestatem, quæ omnium statuum aliàs communis fuerat, ad certos denique transiisse. Adeò verum est: *magnarum mutationum nos latere initia, nec eas à nobis animadverti prius, quam fuerint facta.* Gutta lapidem cavat paulatim; nec cavari vides, sed excavatum esse. Arbores crescere non conspicimus, eas tamen crevisse non sine gaudio & delectatione miramur.

XXXV. Atq; talis consuetudo, quæ ex neglectu παρὰ τὸ μικρὸν oritur, dici à quibusdam videtur *insensilis*, quia nescis quando inceperit, quando tantas egerit radices, ut ejus deinde abolitio interdum conjuncta videatur cum tumultu, aut Reip. convulsione.

XXXVI. Restat, ut exponatur, *utra sit validior ex legibus: lex ne scripta*, an verò consuetudo, sive *lex non-scripta*. Quid statuat *Aristoteles*, patet ex *III. Polit. cap. XVI.* κυριώτεροι καὶ περὶ κυριωτέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων οἱ κατὰ τὰ ἔθη εἰσιν. i. e. ex versione Lambini: *majorem autoritatem habent, & sunt de rebus majoris ponderis leges in moribus positæ, quam leges scriptæ.*

XXXVII. Ex quibus constat apertè, legum non-scri-

ſcriptarum majorem eſſe autoritatem, quàm ſcriptarum; præſertim ſi legibus Naturæ conſentiant. Quam Philoſophi ſententiam ſuo quoque ſuffragio confirmat *Paulus JCTus in l. 36. ff. de LL. SCTis & longa conſuet. ſcribens: Magnæ autoritatis hoc jus habetur: quod in tantum probatum eſt, ut non fuerit neceſſe ſcripto id comprehendere.*

XXXVIII. Temporis ſanè diuturnitas non minimam conciliat legibus autoritatem. Quod indicat Philoſophus II. Politic. c. VIII. *lex nullam vim habet, ut ipſi pareatur, niſi ex more. Mos autem non fit, niſi temporis longitudine.* Ubi etiam præclarè docet: leges patrias, νόμους πατρίους, per ſcriptas non eſſe removendas. Graviſſimè quoque *Nobil. Caſpar Facius in Politica Liviana, Errore XVI.* monet: *in Rebus publicis à conſuetudine non facilè eſſe recedendum.*

XXXIX. Quia quoque leges non-ſcriptæ per multos annorum, imò interdum ſeculorum, elapſus deprehenſæ fuerunt utiles, & ab ipſo quaſi ævo repetunt & originem & dignitatem, præferendæ videntur ſcriptis, quæ ſæpius inſufficientes ſunt, nonnunquam etiam injuſtæ. Quare Lycurgus noluit ſuas ſcribi leges, aut litteris conſignari, ut animo firmiores inhærerent, Plutarcho teſte in vita Lycurgi. Eandem ferè cauſſam, licet in negotio aliquantiſper diſſimili, J. Cæſar l. VI de Bello Gallico, cur apud Gallos Druidum informationi concrediti *magnum numerum verſuum ediſcant.* Id mihi, *inquit*, duabus de cauſſis inſtituiſſe videntur, quod neque in vulgum diſciplinam efferri velint; neque eos, qui diſcunt, litteris confiſos minus memoriæ ſtudere. Quod ferè plerisque accidit, ut præſidio litterarum diligentiam in perdiſcendo, ac memoriam remittant.

XL.

XL. [illegible] leges [illegible] de rebus gravioribus, ut de [illegible], de pietate in patriam, in parentes, quæ fundata sunt in ipso jure Naturæ. Quæ & [illegible], quod Plato VIII de LL. *ἄγραφα νόμιμα* [illegible] *jura non scripta & leges patrias* [illegible] *Reip.* [illegible] ostendit *[illegible] in Oratione Areopagitica*, Athenienses [illegible] ad [illegible] popularem corruptum [illegible], quod inter alia *majorum instituta* [illegible]. Illi enim, *inquit*, accuratè observabant, [illegible] a patribus acceptum quicquam vel abrogarent vel ultra consveta adjicerent.

XLI. Tandem [illegible] dicere quandam *[illegible]* [illegible] instituto non videbitur prorsus alienum. Apud Helvetios obtinuit olim consvetudo, ut, si quando magistratus aliquis improbaretur, statua lignea cum titulo magistratus poneretur, addito elogio, uti, cui ille displiceret magistratus, statuæ clavum infigeret. Hoc modo sæpe vel unica die tota statua clavis confixa fuit. Quo facto, officialis ille in judicium vocatus, condemnatus est, nullo prorsus judicio, sed sæpe sceleratâ pessimorum conspiratione.

XLII. Sic Klagenfurti quod est Carinthiæ oppidum, suspectus furti in furcam agebatur, qui si reus inventus esset, pendulus manebat: sin innocens, funere publico in cœmeterium deferebatur, si fides habenda *Bodino* Hist. Method c.V. *Joh. Bohemo de Europâ* l.III. c. XVII. *& Fabro Histor.* Svev. l.I. cap. XVIII. De Ragusiis, filias virgines & nuptas advenis obferentibus, lege *Lehm. Chron. Spirens.* [illegible] *p.* [illegible].

XLIII. Denique obiter explicandum est, quid sit

Consuetudine oltana, cujus Adrianus I. in Epistola ad Carolum Magnum facit mentionem: Apostolica, inquiens, prævidimus adhortare, ut canones in decretis eorum consistant, & quando à nobis ordinantur, *oltana consuetudine* proclametur: plebs & clerus Ecclesiæ illius simul consentiens, elegerunt sibi Episcopum,

XLIV. Flacius *oltana consuetudine* putat respici ad concilium quoddam, quod dictum fuerit Oltanum. Sed rectius forsan exponetur consuetudo *oltana*, ut sit *antiqua, insolita, vetusta*, vox quasi ab *olim* derivata. Sic enim Anastasius in Paschali Primo etiam dixit *tempora oltana*. Et Carolus Calvus in libello proclamatorio adversus Wenilonem dixit *oltana consuetudine* in Francorum regno reges ex genere prodire, ut legimus apud Cardinalem Baronium Tom. X. Anno DCCC LIX. n. 25.

DEO GLORIA.

Liber ab adfectu nimio Rex creditur esse;
Quiq; sui vixisse potens perhibetur in orbe,
Victor ovat vitiorum, nulli cedere promtus.
Moribus ornatus sanctis, pietate modesta
Cinctus, declaras Te dignum nomine Regis.

Boni ominis causâ Eximio atque Eruditissimo Dn. Respondenti, Amico suo dilecto scrib.

Præses.

Ad

Ad Germanum suum M. Davidem [illegible].

Sic, Germane minor, Tu comples vota Parentum,
Olim quæ venit mî lachrymola dies:
Illa dies, Patre quâ Mars rapit [illegible] moriturque
[illegible] & Antistes Penicianus, Avus.*
[illegible], bello, quâ Patria deflagrabat
Subq; primebantur præmia tot Procerum
Sola tamen miseros, per saxa, per arva, per ignes
duxit inopino Gratia Dia modo.
Penicium primis, Te Glaucha sequentibus annis,
Altenburg Juvenem, & Lipsia docta docet.
Jam Magistrales donabat nuper Honores:
[illegible] è cathedrâ nunc favet aure Tibi.
Frater amo Fratrem, quin fratris honore resulto,
& Nostri [illegible] concinere:
Gnate, Nepos, Frater, nondum spes cœpta fefellit:
Perge Bonis multum [illegible] placere Deo:
Perge piis Sophiæ plura & majora Camœnis
Addere, Theologies consociale decus.

* *Vir plurimùm Reverendus M. Johannes* Scheubner/ *Superintendens olim Penicensis.*

Spi-

Spiritus excelsi coeli demissus ab oris
servet, conservet sensa animumque Tuum!

συγχαίρων [illegible]
facieb. Frater [illegible]

Johannes König Pastor Schönbergiacus Widrawiz &
Königshain.